

STEEN HILDEBRANDT & LARS JOSEPHSEN (RED.)

GLOBALE MÅL

Visionen om bæredygtig udvikling

DJØF FORLAG

Globale mål. Visionen om bæredygtig udvikling
Steen Hildebrandt og Lars Josephsen (red.)
1. udgave, 1. oplag

© 2019 by Djøf Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf er ifølge
gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden
forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan

Omslag og sats: Marianne Tingkov / Tingkov Design
Tryk: Ecograf, Højbjerg
Foto: Kjeld B Poulsen, PoulsenPhotography

Printed in Denmark 2019
ISBN 978-87-574-4489-6
e-ISBN: 978-87-719-8340-1

9. Biosfæren som menneskeheden's livsgrundlag – fra grøn til økologisk økonomi

Ove D. Jakobsen & Vivi. M.L.Storsletten

Mange af de udfordringer, vi står over for i dag, skyldes, at vores mekanistiske virkelighedsforståelse ikke stemmer overens med den organiske virkelighed, vi lever i. Klimaændringer, udryddelse af plante- og dyrearter og manglen på ferskvand er eksempler på, at biosfæren er kommet i alvorlig ubalance. Hvis vi skal løse problemerne, er det ikke tilstrækkeligt at reducere negative symptomer, der er brug for en gennemgribende forandring på systemniveau. Spændingen mellem det, som er (ideologi), og det, som kan ske (utopi), giver energi og retning til en sådan ændring. Vi argumenterer for, at "grøn økonomi" er en justering inden for rammerne af dagens økonomi, mens "økologisk økonomi" repræsenterer et gennemgribende systemskifte. I en overgangsfase kan det være hensigtsmæssigt at kombinere tiltag inden for grøn og økologisk økonomi. Forudsætningen er, at vi er klar over, at grøn økonomi ikke løser problemerne, men giver os lidt bedre tid til at gennemføre de ændringer, som er nødvendige på langt sigt.

Indledning

Vores handlinger er uløseligt knyttet sammen med fortællingen om, hvordan vi forstår verden. Det moderne samfund er kendetegnet ved en mekanistisk virkelighedsforståelse, som er præget af specialisering inden for både teori og praksis. Resultatet af udviklingen er blandt andet, at vi nyder godt af teknologiske løsninger, der gør tilværelsen enklere på mange områder. Men udviklingen har også ført til, at vi har mistet overblikket over, hvordan alting hænger sammen. Specialisering fører til manglende helhedsforståelse, ikke bare hos den enkelte, men også i samfundet som helhed. Konsekvenserne ser vi i form af en række utilsigtede følgevirkninger i biosfæren, som for eksempel klimaændringer, udryddelse af plante- og dyrearter, mangel på rent ferskvand og ørkenspredning.

Hvis vi skal ændre kursen i retning af bæredygtige samfund præget af høj livskvalitet, er det nødvendigt at udvikle en dybere forståelse af, hvordan alt liv hænger sammen og har en iboende værdi. Horisontudvidelsen omfatter flere niveauer: Der skal være plads til individuel og kollektiv kulturel udvikling og mere fokus på at udvikle evnen til at se hinsides landegrænser og tænke globalt. Hvis vi skal undgå en patologisk forstyrrelse af samfundsudviklingen, er det nødvendigt at forankre alle handlinger i en helhedsorienteret organisk fortælling om virkeligheden.

"The fallacy of misplaced concreteness"

Den engelske filosof Alfred North Whitehead (1978) påpegede, at problemløsning baseret på abstrakte mekaniske modeller uden forankring i den organiske virkelighed har en tendens til slå fejl. Når vi desuden er tilbøjelige til at betragte teorierne som mere virkelige end virkeligheden ("the fallacy of misplaced concreteness"), forstærkes problemerne. Det gælder blandt andet økonomiske modeller, som bygger på en forståelse, der systematisk udelader vigtige forhold i forbindelse med natur og samfund. I overensstemmelse med Whiteheads ræsonnement fører "the fallacy of misplaced concreteness" til, at fænomener som vækst og konkurrencekraft fortrænger humanistiske og økologiske værdier. Udviklingen bliver præget af organiseret uansvarlighed, hvorunder vi individuelt og kollektivt bidrager til at skabe problemer, som har vist sig at være overordentligt vanskelige at forstå og løse inden for en mekanistisk virkelighedsopfattelse.

Utilsigtede konsekvenser

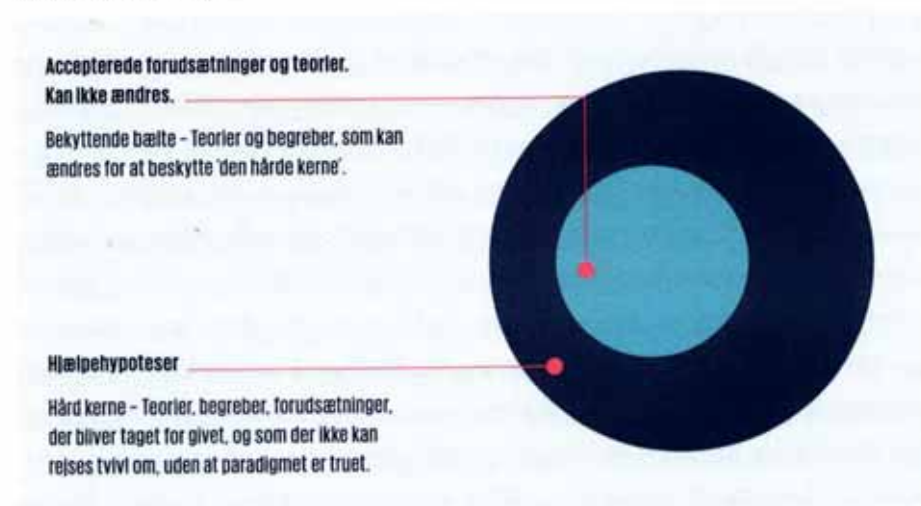
Merton (1936) advarede mod utilsigtede konsekvenser, der er et resultat af etablerede økonomiske modeller. Han skelnede mellem konsekvenser, som påvirker den handlende selv, og konsekvenser, som påvirker andre mennesker. Desuden skelnede han mellem kortsigtede og langsigtede følgevirkninger. I overensstemmelse med Mertons argumentation kan vi tolke mange af de alvorlige udfordringer, vi står over for i dagens samfund,

som utilsigtede (aggregerede) følger af et abstrakt økonomisk system, der på mange områder er i konflikt med naturgivne og sociale forhold. En mulig løsning består i at iværksætte tiltag, som reducerer symptomerne på konflikten mellem modeller og virkelighed. En anden løsning er at ændre modellerne, så de stemmer bedre overens med virkeligheden. Capra og Luisi (2014) argumenterer for det andet alternativ og påpeger, at løsninger på nutidens komplekse udfordringer kræver en radikal ændring af vores forestillinger, vores tænkning og vores værdier.

“Hård kerne” og “beskyttende bælte”

Inspireret af den ungarske videnskabsfilosof Lakatos (1970), som skelner mellem et forskningsprograms “hårde kerne” og dets “beskyttende bælte”, argumenterer vi på den ene side for, at grøn økonomi forsøger at løse forskellige problemer gennem tilpasninger i “det beskyttende bælte” uden at sætte spørgsmålstegn ved de grundlæggende forudsætninger (“den hårde kerne”) for moderne markedsøkonomi. På den anden side påpeger vi, at økologisk økonomi kræver grundlæggende ændringer i økonomiens “hårde kerne”.

Figur 1. Forskningsprogram

I overensstemmelse med dette ræsonnement hævder blandt andre William Rees (2000), at grøn økonomi er orienteret mod reduktion af negative symptomer, baseret på brug af markedsøkonomiens værktøjskasse: markeds kræfter, prismekanismer og lovmæssige reguleringer. Ved at reducere de negative miljømæssige og sociale konsekvenser gennem tilpasninger i det "beskyttende bælte" bidrager grøn økonomi på denne måde til at opretholde det etablerede økonomiske system. Eftersom grøn økonomi opererer på symptomniveau, bliver den form for løsninger kritiseret for ikke at gøre noget ved de årsager, som ligger til grund for problemerne. Økologisk økonomi stiller krav om gennemgribende ændringer i den "hårde kerne", forankret i økologiske principper som for eksempel samarbejdende decentraliserede netværk, synergi og udvikling. Gennem ændringer på systemniveau bidrager økologisk økonomi til at eliminere de grundlæggende årsager til problemerne og åbner dermed mulighed for at udvikle livskraftige samfund i harmoni med biosfæren. Eftersom ændringer i økonomiens "hårde kerne" har dramatiske konsekvenser for det eksisterende system, bliver økologisk økonomi kritiseret for at være vanskelig at gennemføre i praksis. Udfordringen kræver blandt andet, at der foreligger alternative løsninger.

Ideologi og utopi

Levitas (2013) argumenterer for, at ethvert samfund har potentiale for forandring, at det er utopiens opgave at udtrykke potentialet på en tydelig og forståelig måde. Hun henviser til Mannheim (1936), som påpegede, at ideologi bidrager til at bevare det bestående, mens utopier skaber forandring. Utopier kommer til udtryk gennem fortællinger, som formulerer et ønske om et bedre samfund. Utopier bør snarere betragtes som en proces end som et fast defineret mål. Hvis utopier skal være egnede til at vise vej, skal de være så konkrete som muligt. Utopier kan udtrykkes gennem forskellige kunstneriske medier som for eksempel musik, litteratur og visuelle kunstarter. Ifølge Levitas udgør kunst en vigtig inspirationskilde for social forandring. Hun præciserer denne påstand ved at fremhæve, at kunst ikke forandrer verden, men at den påvirker bevidstheden hos de mennesker, som kan gennemføre forandring.

Utopier har flere forskellige funktioner: De er udtryk for en ønsket situation, de bidrager til læring, og de skaber forandring. Utopier beskriver evolutionære og revolutionære ændringsprocesser. Utopien skaber grundlaget for forandring ved at forstyrre den etablerede orden. Levitas konstaterer, at nutidens dominerende politiske kultur er anti-utopisk. Hermed mener hun, at de løsninger, som foreslås for at takle de udfordringer, samfundet står over for, i ringe grad udfordrer det etablerede system. Det er spændingen mellem det, der er (ideologi), og det, der kan ske (utopi), som skaber energi og retning i udviklingen. Forskellene mellem det eksisterende og det ønskede samfund indikerer, hvilke udfordringer der er mest fremtrædende i samtiden.

Forandring

Utopier udfordrer os til at tænke nyskabende, systematisk og konkret om fremtiden. For det første inspirerer utopier os til et brud med de dominerende udviklingstræk i samfundet. Selv om det i princippet er umuligt at løsrive sig fra erfaringer fra fortiden, har vi mulighed for at overskride det etablerede og skabe nye udviklingsbaner. For det andet udtrykker utopier fremtiden gennem holistiske billeder. Det indebærer blandt andet, at utopier er fortællinger, der beskriver menneskesamfund som integrerede i biosfæren. Levitas mener, at utopier er vigtige i arbejdet for at udvikle samfund, som danner grundlag for høj livskvalitet inden for bæredygtige sociale og økologiske systemer. For det tredje tvinger utopier os til at tænke konkret. Utopier er holistiske beskrivelser af alternative samfund, der adskiller sig fra samtidens virkelighed, og som samtidig er forankret i konkrete systemiske og institutionelle processer.

Ifølge Levitas kræver rekonstruktion af samfundsstrukturen en helhedsorienteret dynamisk tænkning, hvor økonomiske, sociale og politiske processer ses i en sammenhæng. Hun refererer til Piketty (2014), når hun argumenterer for, at den eneste mulighed for at skabe reel forandring er en gennemgribende ændring i økonomiske og politiske strukturer. Han hævder, at vor tids kapitalistiske system har en indbygget mekanisme, som fører til stigende uretfærdighed. Det samfund, der er beskrevet i FN's 17 verdensmål, repræsenterer en utopi, hvor fattigdom blandt andet er

udryddet, mennesker lever i harmoni med naturen, der er gennemført ligestilling mellem kønnene, og alle har ret til livslang læring. Ved at lancere principper for en ny økonomi og en ny samfundsorden bidrager utopier til at formulere løsninger, som udfordrer det eksisterende system. Udfordringen er at initiere kreative processer, som bidrager til at udvikle fortællinger om samfundsformer, der er socialt og økologisk bæredygtige, og som danner grundlag for en højere livskvalitet, end den som er mulig inden for samtidens system. Levitas henviser til en voksende mængde litteratur, der beskriver utopiske samfundsformer med nye institutionelle løsninger. Som eksempler nævner hun "The Trade Union Movement", "Friendly Societies", "Co-operative Societies" og "Transition Towns".

Transition towns

Integrerede, samarbejdende netværk er centrale i udviklingen af samfund, som er præget af høj livskvalitet. Transition Town-bevægelsens succes bygger på, at alle projekter er igangsat af de mennesker, som bor i lokalsamfundene; med andre ord er det frivillige bottom-up løsninger i modsætning til autoritære top-down-styrede udviklingsinitiativer. Dialogiske processer knytter utopierne til virkeligheden, samtidig med at de åbner op for kreativitet og dynamik. Utopi som en metode til forandring fokuserer dermed mere på selve processen end på resultatet. Hvis utopien skal have indflydelse på fremtiden, skal den hele tiden genopfindes, så det er en evigt igangværende proces. Formålet er at virke frigørende for mennesker og samfund.

Der bliver etableret arbejdsgrupper for at håndtere forskellige udfordringer. En gruppe arbejder for eksempel med projekter, som øger lokal fødevareproduktionen, en anden gruppe finder frem til løsninger, som reducerer behovet for fossil energi, og en tredje gruppe udvikler projekter, der kan levere rimelige boliger af god kvalitet. Ud over praktiske projekter er der også behov for udvikling af skoletilbud og kulturelle aktiviteter, som alle kan deltage i efter behov. Det kan være hensigtsmæssigt at etablere lokal valuta for at fremme den lokale økonomi. Lokal valuta bidrager til at stimulere produktion, distribution og forbrug af lokale varer og tjenester.

Hoved, hjerte og hænder

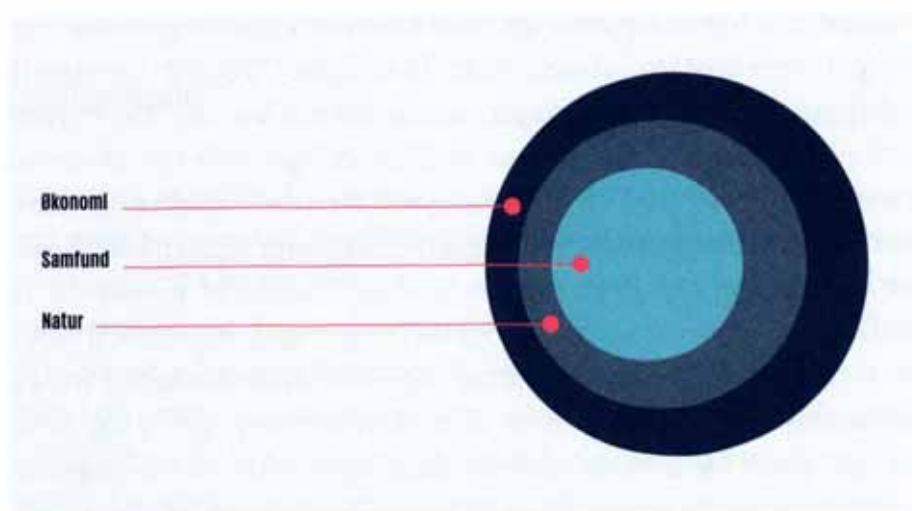
Når man skal skabe forandring, er det vigtigt, at kommunikationen når frem til både hoved, hjerte og hænder. "Hovedet" symboliserer argumentation baseret på viden og logiske følgeslutninger. Derfor er det vigtigt at være velinformeret og skabe et grundlag for udvikling af evnen til at fremføre argumenter på en tydelig, letforståelig måde. Grundlæggeren af Transition Towns, Rob Hopkins (2009), mener, det er vigtigt at skelne mellem løsninger, som bygger på en videreføring af systemer, der forudsætter, at miljøproblemer kan løses gennem teknologisk udvikling "beskyttende bælte", og løsninger, som kræver en gennemgribende ændring af vores forståelse af samfundet "hård kerne". "Hjertet" henviser til inderliggørelse af de udfordringer, samfundet står over for. Det er i den forbindelse vigtigt, at alle bidrager med fortællinger, som viser, hvordan transition-bevægelsen bidrager til at gøre tilværelsen enklere og bedre, eller hvordan tiltagene kan have negative sider, som ingen havde forudsat. Fortællinger appellerer i højere grad end rationelle argumenter til følelser og det hele menneske. Hopkins bruger også utopi som metode for at vise, at fremtidssamfundet kan være diametralt forskelligt fra vor tids samfund. "Hænder" henviser til konkret handling, det vil sige, hvad der skal gøres for at skabe ønskede ændringer. Transition-bevægelsen understreger, at der er brug for handling nu, og at der skal skabes grundlag for kollektiv handling. Hopkins skitserer tre krav til projekterne, som støttes af "Transition Towns": 1) De skal bidrage til individuel vækst hos deltagerne; 2) de skal styrke relationer i samfundet gennem etablering af samarbejdende netværk; 3) de skal gavne klodens økosystemer.

Grøn økonomi

Inspireret af de forudgående ræsonnementer definerer vi grøn økonomi som en tilnærmelse, hvor målet er at reducere skadevirkningerne af etableret økonomisk teori og praksis gennem tilpasninger i det "beskyttende bælte". Det kan for eksempel være, at virksomheder indfører principper for miljøledelse, grøn vækst og CSR uden at udfordre markedsøkonomiens "hårde kerne": mekanisk virkelighedsforståelse og principperne for

vækst, konkurrence og strategisk tænkning. Eftersom tiltagene ikke røker ved den grundlæggende ideologi, bidrager de til at opretholde “business as usual” (Levitas, 2013). Negative påvirkninger af samfund og miljø bliver omregnet til pengeværdi og inddraget i virksomhedernes regnskabssystemer. Tanken er, at virksomhederne får et økonomisk incitament til at udvikle miljøvenlige produkter, hvis en negativ påvirkning af naturen konverteres til markedspriser. Eksempler på miljøtiltag inden for etableret ideologi er “nudging”, grønne skatter samt forbud og påbud.

Figur 2. Økonomi som forståelseskontekst

Konsekvensen af at prioritere enkeltstående symptomdæmpende tiltag er, at der kan opstå en række utilsigtede negative bivirkninger. For eksempel kan tiltag, der skal stimulere økonomisk vækst for at imødegå arbejdsløshed og finanskriser, bidrage til, at miljøproblemerne forstærkes. Det var det, der skete, da de rige lande brugte milliarder af dollars for at reducere de negative virkninger af finanskrisen i 2008. Da vækst i produktion og forbrug i den rige del af verden blev stimuleret, blev presset på naturressourcer øget, samtidig med at svælget mellem fattig og rig voksede, både nationalt og globalt. Vækst i produktion og forbrug i rige lande fører ofte til reduceret ressourceeffektivitet, fordi produkters livscyklus bliver kortere, afstanden mellem produktion og forbrug øges, og affaldsmængderne vokser drastisk.

Nutidens tendens til overbelastning af biosfæren bliver ikke bare forstærket af stadig mere raffineret teknologi, der muliggør brug af tidligere utilgængelige naturressourcer, men også af kulturelle normer såsom egocentrisme og materialisme, som fører til et bestandigt voksende individuelt forbrug af varer og tjenester. En af de alvorligste indvendinger mod grøn økonomi er ifølge Rees (2000), at den bidrager til at skjule de egentlige problemer bag "et slør af grønne ord og begreber". Konsekvensen er, at grøn økonomi, til trods for gode intentioner, i mange tilfælde har bidraget til at forstærke miljøproblemerne med det resultat, at der er behov for stadig stærkere virkemidler for at begrænse skadevirkningerne.

Hvis den negative udvikling skal vendes, mener Daly og Cobb Jr., at det er nødvendigt med en gennemgribende ændring af etableret økonomisk teori og praksis (Daly og Cobb Jr. 1989). Som leder i verdensbanken erfarede Daly, hvor vanskeligt det er at løse problemer i forbindelse med overforbrug af naturressourcer og bekæmpelse af fattigdom inden for rammerne af etablerede økonomiske modeller. Daly konkluderede, at vi har brug for en ny økonomi, som på den ene side leverer en mere helhedsorienteret forståelse af problemerne og på den anden side åbner for nye løsningsalternativer.

Økologisk økonomi

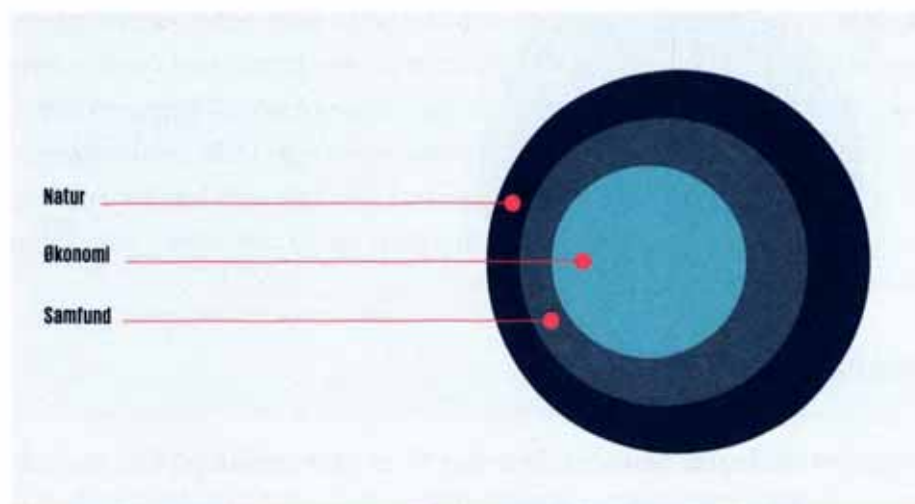
Begrebet økologisk økonomi henviser til, at økonomien på den ene side er underordnet økologiens rammer, og at økonomien på den anden side bygger på økologiske principper. Det indebærer blandt andet, at økonomisk virksomhed ikke er et mål i sig selv, men et hjælpemiddel til at styrke livsprocesser i natur og samfund. I overensstemmelse med denne vurdering hævdede Georgescu-Roegen, at målet for økonomisk virksomhed er "enjoyment-of-life" (Georgescu-Roegen 1971).

Daly peger på tre hovedudfordringer, som økologisk økonomi skal være med til at håndtere:

- Begrænse det samlede forbrug af naturressourcer
- Bidrage til "retfærdig" fordeling af ressourcer
- Bidrage til effektiv udnyttelse af ressourcer.

Daly argumenterer for, at målene kun kan nås, hvis der bliver gennemført grundlæggende ændringer i markedsøkonomiens ("den hårde kerne") strukturelle rammebetingelser. Som eksempler nævner han, at kvalitativ udvikling erstatter kvantitativ vækst, at decentraliserede samarbejdende netværk erstatter atomiserede konkurrencemarkeder, og at partnership approach erstatter strategisk planlægning.

Figur 3. Økologi som forståelseskontekst

Selv om problemerne er globale, skal løsningerne, i overensstemmelse med transition-bevægelsen, være forankret i lokale tiltag. Det vil sige, at global reduktion af forbruget af ressourcer og lavere udslip af forurenende stoffer til jord, vand og luft kræver koordinerede ændringer på lokalt og regionalt niveau. Ifølge Boulding er samarbejde inden for små, decentraliserede netværk mere produktivt end det, man kan gennemføre i globaliserede magtstrukturer (Boulding 1981). Den samme argumentation finder vi hos Schumacher, som hævder, at decentraliserede løsninger i mindre målestok er mere ressourceeffektive end centraliserede stor-driftsløsninger. Produktion baseret på lokale ressourcer rettet mod loka-

le behov er den mest rationelle form for økonomi (Schumacher 1993).

Spørgsmålet om en retfærdig fordeling af ressourcer nationalt og globalt kan ikke løses inden for rammen af etableret økonomisk teori uden at komme i konflikt med den problemstilling, som er knyttet til overforbrug. Forklaringen er, at Pareto-optimale løsninger indebærer, at omfordeling kun kan finde sted, så længe ændringerne fører til forbedringer for alle berørte parter. Fordelingen er optimal, når det ikke er muligt at omfordele goderne på en sådan måde, at mindst en person får øget velfærd, uden at andre får reduceret deres velfærd. Dermed bliver det umuligt at overføre fra de rige til de fattige. Den indlysende løsning er at sørge for, at både de fattige og de rige får mere – og det fører til et øget overforbrug af naturressourcer. Tanken er, at hvis de rige først bliver rigere, vil de fattige med tiden også få mere ("trickle down"-princippet). Det har vist sig, at "trickle-down"-princippet ikke fungerer i praksis, og at svælget mellem fattige og rige vokser. Max-Neef (1995) påpegede, at livskvaliteten begynder at falde til trods for økonomisk vækst, når den materielle velstand når et vist niveau ("the threshold point"). I fattige lande, som endnu ikke er nået til denne tærskel, er en vækst i BNP nødvendig for at overvinde fattigdom. I rige lande, hvor vi for længst har overskredet tærsklen, er det nødvendigt med en reduktion af produktion og forbrug. Til spørgsmålet om, hvordan vi kan bekæmpe fattigdom uden vækst, kommer Daly med følgende befriende svar: "We might have to share!" (Daly 2007, s. 10).

Forandring kræver evne til at ønske, ville og handle

Utopiske fortællinger bidrager til at skabe bevidsthed om et samfund, hvor de mål, som er defineret i FN's verdensmål, er opfyldt, men bevidsthed er ikke tilstrækkeligt til at skabe forandring. Vi skal udvikle evnen til at ønske grundlæggende ændringer, vi skal udvikle evnen til at ville skabe forandring, og vi skal udvikle evnen til at handle.

Det første skridt er at udvikle evnen til at "ønske". De fleste mennesker har et (ofte ubevidst) ønske om at udvikle et samfund og en økonomisk orden, hvor alle får tilfredsstillet deres grundlæggende behov og muligheden for at udvikle den enkeltes menneskelige potentiale både

individuellet og i fællesskab med andre. Et vigtigt bidrag til processen om at ønske forandring er at udvikle fortællinger, der viser, hvordan et sådant samfund kan se ud inden for forskellige kulturelle og naturgivne forudsætninger. Forskellige former for strukturerede dialoger åbner for kreativ tænkning. Hopkins anbefaler et "open space", hvor mennesker mødes for at skabe kreative fremtidsvisioner ved at stille nye spørgsmål. Myter og eventyr er også kilder til at formulere kreative visioner. Feyerabend (1975) konstaterede, at det er vigtigt at stille spørgsmål, som bryder med etablerede sandheder ("den hårde kerne").

Næste skridt er at udvikle evnen til at "ville". Uden vilje til at opfylde ønskerne kommer der ikke til at ske noget. Ifølge Schopenhauer (2010) er viljen udtryk for selve livskraften i alt levende. Viljen udtrykkes gennem kroppen, gennem lyst, gennem drømme og gennem intuition. Viljen kan stimuleres, hvis man åbner op for fortvivelse og smerte i stedet for at bruge symptomdæmpende midler. Nietzsche udtrykte det med ordene "put pain to work" (Tanner 1994, p. 30). Hvis man anerkender smertens følelser, åbner det op for udviklingen af vilje. Inspiration og empowerment styrker viljen i højere grad end information. Det er med andre ord ikke nok at skaffe tilstrækkelig information om handlingsalternativer. Ved at åbne mulighed for at frigøre undertrykte følelser gør vi plads i sindet til udvikling af viljens kraft.

Tredje trin er at udvikle evnen til at "handle". Ændringsprocessen er en fiasko, hvis den ikke inspirerer til krav om handling. Social forandring kan ikke finde sted, uden at folk vælger at deltage i processen. Bindeleddet mellem at ønske og handle er beslutninger, og beslutningerne er en test af viljestyrken. Som oftest er det lettere at igangsætte handlinger, hvis flere går sammen om det. I transition-bevægelsen er det derfor et vigtigt princip, at der etableres arbejdsgrupper, som stimulerer og inspirerer hinanden til handling. Samspillet mellem at ønske, ville og handle er vævet sammen i den transformative træningsproces.

Opsummerende refleksion

Selv om vi accepterer, at "grøn økonomi" repræsenterer en seriøs intention om at bidrage til at løse de miljømæssige og sociale problemer, vi står

over for i vor tids globaliserede økonomi, er der grund til at stille kritiske spørgsmål om, hvorvidt ændringer i markedsøkonomiens beskyttende bælte er tilstrækkeligt. Ifølge Max-Neef er problemet i dag, at vi råder over mere viden end nogen sinde før, samtidig med at vi ikke forstår ret meget af, hvordan alting hænger sammen. Der vil altid være en fare for, at der kan opstå utilsigtede negative konsekvenser, hvis handlinger udspiller sig inden for en mekanisk model, der er løsrevet fra en organisk virkelighed.

Hvis vi skal forstå dybden af udfordringerne, er det med andre ord nødvendigt at sætte spørgsmålstegn ved selve fundamentet for nutidens økonomiske system, og det vil sige, at vi skal udfordre økonomiens "hårde kerne". Lakatos påpegede, at ændringer i den "hårde kerne" indebærer, at hele forskningsprogrammet falsificeres. Hvis det markedsøkonomiske system bryder sammen, er det vigtigt, at der er udviklet alternative modeller, som er klar til at tage over. På det teoretiske område hævder Costanza, der er en af pionererne inden for økologisk økonomi, at økologisk økonomi er det stærkeste alternativ til nutidens dominerende økonomi.

Hopkins hævder, at overgangen til en ny økonomi forankret i en organisk virkelighedsopfattelse ikke vil ske gennem en pludselig altomfattende revolution, men gennem små lokale tiltag, som i fællesskab via integrerede netværk forplanter sig til en global bevægelse. Ændringen sker ved, at et lokalt iværksat "bottom-up"-engagement konkretiseres og forstærkes gennem konkret handling, der ikke er afhængig af store finansielle investeringer eller statslige indgreb. Ændringsprocessen skal være løsrevet fra eksisterende økonomiske og politiske magtstrukturer. Levitas påpeger i denne sammenhæng, at utopiske løsninger altid vil møde modstand hos personer med magtpositioner inden for økonomi og politik. Hun imødegår kritiske bemærkninger om, at utopier er virkelighedsfjerne og umulige at gennemføre, ved at påpege, at det, som i virkeligheden er umuligt, er at fortsætte ad det nuværende spor, der er præget af rovdrift på naturen og voksende skel mellem fattige og rige.

Afslutning

I dette kapitel har vi redegjort for forskellene mellem grøn økonomi og økologisk økonomi. Grøn økonomi er rettet mod reduktion af negative

symptomer, mens økologisk økonomi stiller krav om strukturelle ændringer. I de senere år er der iværksat en række interessante forsøg med økologisk økonomi i forskellige dele af verden. Som eksempler nævner vi, at projekter tilknyttet "Transition Towns" er i kraftig vækst, og det samme gælder forsøg med etablering og udvikling af tiltag, der bidrager til øget satsning på lokalt producerede fødevarer i mindre målestok, ofte kombineret med lokal valuta.

Vi står over for en spændende udvikling, hvor der ud over behov for mere viden også skal skabes et grundlag for udvikling af vilje og handlekraft. Vi har argumenteret for, at det både er muligt og nødvendigt at bevæge sig uden for etablerede økonomiske og politiske modeller for at finde langsigtede løsninger på de udfordringer, vi står over for. I en overgangsfase kan det være hensigtsmæssigt at kombinere tiltag inden for henholdsvis grøn og økologisk økonomi. Gennem forskellige samarbejdsrelationer er det muligt at fremme en udvikling, der er præget af en mangfoldighed af løsninger og udviklingsprocesser.

Litteratur

- Boulding, K. (1981). *Evolutionary Economics*. London: Sage publications.
- Capra, F. og Luisi, P. (2014). *The Systems View of Life – A Unifying Vision*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daly, H., Cobb Jr., J. (1989). *For the Common Good – Redirecting the economy toward community, the environment and a sustainable future*. Boston: Beacon Press.
- Daly, H. (2007). *Ecological economics and sustainable development*. Cheltenham UK: Edward Elgar.
- Feyerabend, P. (1975). *Against Method*. London: Thetford press Ltd.
- Georgescu-Roegen, N. (1971). *The Entropy Law and Economic Process*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hopkins, R. (2009). *The Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience*. Totnes: Transition Books.
- Lakatos, I. og Musgrave, A. (1970). *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Levitas, R. (2013). *Utopia as Method – The imaginary reconstruction of society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*. New York: Harvest Books.
- Max-Neef, M. (1995). *Economic growth and quality of life: a threshold hypothesis*. *Ecological Economics*, 15(2), 115-118.
- Merton, R.K. (1936). The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review*, 1(6), 894-904.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rees, W. (18. November 2000). *Is there Intelligent Life on Earth?* Parkland Institute Conference. Edmonton Alberta. Tilgængelig på: <http://aurora.icaap.org/talks/parklandrees.html> [Hentet 15. april 2019].
- Schopenhauer, A. (2010). *The Wisdom of Life and Counsels and Maxims*. London: Feather trail Press.
- Schumacher, E.F. (1993). *Small is beautiful – A study of economy as if people mattered*. London: Vintage.
- Tanner, M. (1994). *Nietzsche – A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitehead, A.N. (1978). *Process and Reality*. Revideret udgave. Redigeret af D. Ray Griffin og D. W Sherburne. New York: The Free Press.